

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KREITI YA 12

SEPEDI LELEME LA GAE (HL)

LEPHEPHE LA PELE (P1)

DIBATSELA 2014

MEPUTSO: 70

NAKO: 2 diiri

Palomoka ya matlakala a dipotšišo ke 9.

DITAELO LE TSHEDIMOŠO

1. Lephephe le, le arotšwe ka DIKAROLO tše THARO, e lego ya A, ya B le ya C.

KAROLO YA A: Tekatlhaologanyo (30)

KAROLO YA B: Kakaretšo (10)

KAROLO YA C: Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo (30)

1. Dithekniki tša papatšo le khathune.

2. Tlotlontšu le tšhomišo ya polelo.

3. Dibopego tša lefoko.

4. Temogo ya tšhomišo ya polelo ka tsinkelo (TTPT).

2. Araba dipotšišo KA MOKA.

3. Thoma karolo YE NNGWE le YE NNGWE letlakaleng le LEFSA.

4. Thala mothalo ka morago ga karolo YE NNGWE le YE NNGWE.

5. Dikarabo di nomorwe go swana le dipotšišo.

6. Tshela mothalo mafelelong a karolo YE NNGWE le YE NNGWE.

7. Hlokomela mopeleto le tlhamo ya mafoko.

8. Nako yeo e akanywago ge go arabja lephephe le e ka ba ka tsela ye:

KAROLO YA A: Metsotso ye e ka bago ye 50.

KARABO YA B: Metsotso ye e ka bago ye 30.

KAROLO YA C: Metsotso ye e ka bago ye 40.

9. Ngwala ka bothakga le ka mongwalo wa go balega.

KAROLO YA A: TEKATLHAOLOGANYO**POTŠIŠO YA 1**

Bala ka go kitimiša mahlo, ka tsenelelo le tsinkelo **ditšweletšwa** tša go ngwalwa le tša go bonwa tša ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a go araba dipotšišo.

1.1 SETŠWELETŠWA SA A**MOKGAPA WO MOGOLO O WELE, DITHAGA TŠA LLA LEŠOGOŠOGO!**

- 1 Gantši go dumelwa gore ge phiri e dikologa mogale go fela go e ba le dika tša go laetša seo. Go swana le ge go tšile go tloga molwelatokologo, Mokgalabje Nelson Mandela, dipula go nele tša matlakadibe, meetsefula a rena nageng ka bophara. Dintlo di ile tša rutlomologa, ge e le go tumoga ga mehlare gona ga re sa bolela. Go rile go sa maketšwe bjalo, gwa rotoga sefako sa go lekana le lee la kgogo. Difatanaga ya ba makonko mola mafastere a mengwako a tlogetše badudi ba ponapona. 5
- 2 Dipula tšeo tša matlorotloro e be e le ge **legodimo le lokišetša senatla sa lefase madulo**, yena molwelatokologo. Tladi e ile ya ratha kgweding ya Manthole ngwageng wa 2013 nageng ya Afrika-Borwa. Mokgapa wo mogolo wa wa, dithaga tša lla lešogošogo. Lefase ka bophara la ithwala megono la lla sa ijo rare ijo! Ba llela tatagolefase, e lego Rolihlahla Nelson Mandela. Thelebišene le seyalemoya di ile tša apara kobo e tee bošegong bjoo e le ge di bega lehu la mogale wa bagale, senatla sa dinatla. Le rile ge le ntšha nko ya ba bohloko bo elela lefaseng ka bophara. Dipelo tša batho tša elela bobete mola mahlo a hubetše bokatau ya tswetši. Lehu la mokgalabje le ile la fiwa tlhomphe yeo e swanetšego. Folaga ya naga le tša dinaga tša ka ntle di theošeditšwe fase e le gona go hlompha sebata se. Ditokišetšo tša poloko e bile tša semmušo mola ba lapa le bona ba filwe sebaka sa go phetha setšo sa bona. 10
15
20
- 3 Kgakanegong yeo ya lehu la senatla se, Afrika-Borwa e ile ya aparelwa ke lerato, thekgano gammogo le go kgothatšana. Go be go sa kgethollwe mmala goba morafe. Maafrika-Borwa a ile a ipopa ngatana e tee, gwa rena moya wa poelano le go phumulana megokgo gare ga mekgatlo ya dipolitiki. Ba ile ba mo llela bohle ba gopola tše botse le tše bose tšeo a di lwetšego. Ba ipshina ka mabobo ao ba ikhwetšago ba tuntela ka gare ga wona nakong ye. Lehu la Madiba, ke sello sa lethabo ka gore tšeo a di bjetšego Maafrika-Borwa a ipshina ka tšona. Ke šebešebe, tokologo ke lekomane re ingwaya ka lona ka magetleng ka lebaka la boikgafo bja mogale yo. Ke lethabong, bohle le ba go tšwa dinageng tša ka ntle ba gata tala e bola ge ba le ka mo nageng. Naga ya gešo e šegofaditšwe ka go ba le moetapele wa go etša Rolihlahla Nelson Mandela. Motho wa go hloka megabaru, wa go se rate dilo tše di botse di direga go yena fela, wa pelonolo le pelotelele o ile kae? Ge e le botshepegi bjo a šometšego setšhaba ka bjona, ruri ga re sa bolela. 25
30

- 4 Dinagamabapi le tša moše wa mawatle di ile tša kgeregela ka mo nageng go tlo thekga bana ba tšiekgalaka. Baetapele ba mebušo, baemedi ba mekgatlo, baetapele ba sedumedi le ba setšo, meraferafe ya batho e bile mabu le matlakala lepatlelong la *FNB* go tlo keteka bophelo bja mogale yo. Ge e le ka *Union Buildings* gona go be go tliile batho ba bantši go tla go itlhobogela le go inweša ka nkgō. Ka Mokibelo lefelong la mašole toropongkgolo ya Tshwane, nkgao e be e eja nkgawana, e le kgothekgothe go tlo laelana le Madiba pele setopo sa gagwe se fofišetšwa gae ga mahlako fao kalana ya gagwe e wetšego gona, Qunu, Bohlabela bja Kapa. 35 40
- 5 Kua Qunu, ka letšatši la poloko, go be go tliile batho go tšwa khutlong tše nne tša lefase go tlo felegetša mogale wa tokologo ntlong ya gagwe ya mafelelo. Bao ba šitilwego ke go fihla Qunu ba be ba bogetše ditragalo ka moka thelebišeneng le go kwa tšohle diyalemoyeng. Le ge batho ka moka ba se ba kgona go fihla Qunu nakong ya poloko, maitshwaro e bile a boikokobetšo le tlhomphe mafelong ao ba bego ba le go ona. Diboledi di hlalošitše ka moo Madiba e bego e le lešole la tokologo ka gona, moetapele wa makgonthe, mohlolakhutšo, moeletši le mohlohleletši wa mapaale. 45 50
- 6 Ka morago ga poloko ya mokgalabje go bonagetše gore seo a bego a se lwela se gona ebile se a phela. Botee le poelano tša rena nageng ya Afrika–Borwa ka bophara. Se bohlokwa seo se šaletšego Mafrika–Borwa ke go swarelela le go sepela mohlaleng wa gagwe gore tlhomphe yeo dinaga di šele di re fago yona e ate go ya pele le pele. Setšo se re rutang bana ditaola le se ye natšo badimong. Ge e le Mokgalabje Mandela o phethagaditše taelo ye ka bokgwari le botshepegi. 55

[Mothopo: Boitlhamelo]

- 1.1.1 Tsopola sekafoko seo se laetšago gore motho yo mogolo ge a tliile go hlokofala go direga seka se sengwe. (1)
- 1.1.2 Ka morago ga go bala temana ya pele, akanya bogolo bja sefako seo go bolelwago ka sona. (1)
- 1.1.3 Ka leihlo la kgopolo bopa seswantšho sa go laetša seemo sa mengwako ka morago ga dipula tša matlakadibe. (1)
- 1.1.4 Ka boripana akaretša diteng tša temana ya bobedi ka go tšweletša kgopolokgolo. (2)
- 1.1.5 Bapetša o be o fapantšhe phedišano ya Mafrika-Borwa pele ga ge Nelson Mandela a hlokofala le nakong ya lehu la gagwe o lebeletše temana ya boraro. (2)
- 1.1.6 Ka go tsinkela lefoko leo le kotofaditšwego, ke ponelopele efe yeo e bago gona mabapi le seo se tlogo direga? (2)
- 1.1.7 Akanya seo se tšweletšwago ke mongwadi temaneng ya bone ka go diriša mantšu ao a šomišwago mmogo: mabu le matlakala (3)

- 1.1.8 Tswalanya maikutlo a batho ba ba bego ba le polokong ya Mandela le maikutlo a batho ba bangwe bao o kilego wa ba bona dipolokong tše dingwe. (4)
- 1.1.9 Na o bona sephetho sa poelano seo se tšerwego ke Maafrika-Borwa ka morago ga lehu la Madiba se tla dula go ya go ile goba ke sa motšwaoswere? Nošetša karabo ya gago. (2)
- 1.1.10 Re alele maikutlo ao a ilego a go aparela morago ga go hwetša molaetša wa gore Madiba o robetše boroko bjo bogolo. (2)

1.2 SETŠWELETŠWA SA B

FOREIMI YA 1

KE HLOILE
KGETHOLOGANYO KA
GORE KE E TŠEA BJALO
KA TIRAGALO YA GO SE
HLABOGE, E KA BA E
ETLA KA MOTHO YO
MOSO GOBA MOTHO YO
MOŠWEU

R NELSON MANDELA
1918–2013

FOREIMI YA 2

[Mothopo: www.google.co.za]

- 1.2.1 Bogela foreimi ya 2 gomme o tšweletše moya wo o fokago mo go yona. (Kgetha karabo ya maleba)
- A Moya wa manyami.
B Moya wa bogale.
C Moya wa lethabo.
D Moya wa dikgogakgogano. (1)
- 1.2.2 Bapetša polelo ye e tšwelelago ka go foreimi ya 1 le diteng tša setšweletšwa sa A temaneng ya boraro malebana le ka mokgwa wo mokgalabje a lwetšego tokologo ka gona. (3)
- 1.2.3 Bogela seswantšho sa foreimi ya 1 le mantšu a sona gomme o laetše dimelo tše NNE tšeo Mandela a tsebegago ka tšona. (4)
- 1.2.4 Na o bona bahlologadi seswantšhong ba na le tsebo ya setšo le go se hlompha? Thekga karabo ya gago ka mabaka a MABEDI. (2)

PALOMOKA YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KAKARETŠO**POTŠIŠO YA 2**

Bala ka go kitimiša mahlo, ka tsenelelo le tsinkelo **setšweletšwa** se o yago go se akaretša ka go kgoboketša dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo tše bohlokwa ka mantšu a gago. Kakaretšo e ngwalwe ka mokgwa wa temana ya mantšu ao a sa fetego a 90.

ELA HLOKO:

1. Akaretša seo mongwadi a se tšweletšago mabapi le **magato ao a latelwago ge go dirwa dikgopelo tša sekgoba sa go ithuta mafelong a dithuto tša godimo.**
2. Ngwala ka tsela ya temana.
3. Dintlha e be tše 7.
4. Bontšha **palo ya mantšu** mafelelong a kakaretšo.

KGOPELO YA SEKGOBA SA GO ITHUTA MAFELONG A DITHUTO TŠA GODIMO.

Barutwana bao ba sa dirago dikgopelo tša sekgoba mafelong a dithuto tša godimo ba lebana le tlhohlo ye kgolo ka morago ga go hwetša dipoelo tša marematlou. Ba ikhwetša ba le tlalelong ya go se tsebe gore ba lebe kae. Go efoga kgakanego ya mohuta wo, ke go re morutwana a dire ditokišo tša maleba sebaka se sa mo dumelela.

Boitokišo bja mathomo ke dipoelo tša go phadima mphatong wa lesometee. Lebaka ke gore dikgopelo tša sekgoba mafelong a di dirwa ge morutwana a le mphatong wa lesomepedi kgwedding ya Hlakola. Nakong yeo go tla be go se na dipoelo dife kapa dife tša mphato wa marematlou. Ke ka fao go dirišwago dipoelo tše.

Go dirwa dinyakišišo mabapi le tshedimošo ya thuto yeo e kgethilwego. Ke mafelo afe a dithuto tša godimo ao a nago le thuto yeo? Na e ka ba lefelo leo la dithuto le na le madulo? Ditefelo tšona ke bokae? Morutwana o dira dikgopelo tša dithuto lefelong leo a ikgethelago lona. Dikgopelo di dirwa ka go romela diforomo tša lefelo leo la dithuto le dipoelo tša mphato wa lesometee. Diforomo di laetša kelo ya tšhelete yeo e romelwago le tšona gammogo le khophi ya pukwana ya boitšebišo ya Afrika-Borwa.

Ka kgwedi ya Mopitlo go ingwadišetšwa go ngwala molekwana wa *NBT* morago ga moo lefelo la thuto ya godimo le romelwa dipoelo tša molekwana woo. Gore morutwana a amogelwe thutong yeo e itšego dipoelo tša gagwe tša marematlou di swanetše gore di phadime bokasebjana sa koporo. Dipoelo tša mohuta wo di fihlelelwa ge fela morutwana a ka itima boroko, a ngwala ditlahlobo gabotse. Segagešo se re kodumela moepathuse ga go lehumo leo le tšwago kgauswi. Dipoelo tše dibotse tša go fihlelela bonnyane bja dinyakwa tša thuto, di bula sekgoba sa go amogelwa lefelong leo la dithuto.

Ge morutwana a ile a itokiša nako e sa mo dumelela, o efoga leemaema la go ya tlase le tletlolo a nyakana le sekgoba seo a sa se direlago dikgopelo. Nakong ya kwalakwatšo ya dipoelo, lefelo la dithuto tša godimo le šomiša tsela ya sethekniki go romela molaetša wa go tsebiša morutwana gore o amogetšwe lefapheng lefe.

[Mothopo: Boitlhamelo]

KAROLO YA C: DIBOPEGO LE MELAO YA TŠHOMIŠO YA POLELO

1. Dithekniki tša papatšo le khathune.
2. Tlotlontšu le tšhomišo ya polelo.
3. Dibopego tša lefoko.
4. Temogo ya tšhomišo ya polelo ka tsinkelo. (TTPT)

POTŠIŠO YA 3

Bala ka tsenelelo le tsinkelo **papatšo** ye ya ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a tlhathollo ya ditšweletšwa tša go bonwa ka go araba dipotšišo.

SE NA LE LEBELO EBILE SE
BOLOKA MAKHURA

Sefatanaga sa mathomo sa mohuta wo!

[Mothopo: www.google.co.za]

- 3.1 Go ya ka papatšo ye, mmapatši o bapatša: (Kgetha karabo ya maleba)
  - A Kamela.
  - B Lepogo.
  - C Sefatanaga.
  - D Kamela le lepogo. (1)
- 3.2 Ka ntlha e TEE akaretša mohola wa tšweletšo ya kamela papatšong ye. (1)
- 3.3 Efa lekopanyi leo le dirišitšwego papatšong o be o fe mošomo wa lona go lebeletšwe sefatanaga. (2)
- 3.4 Hlaloša bohlokwa bja polelo ya go šušumetša yeo e dirišitšwego papatšong. (2)

3.5 Bontšha ka moo tšhomišo ya mabala mmeleng wa kamela e tanyago šedi ya bareki ka gona. (2)

3.6 Na o bona mosepelo wa kamela ye e lego mo papatšong o thekga molaetša wo o ngwadilwego ka fonte ye kgolo? Nošetša karabo ya gago ka lebaka. (2)

[10]

POTŠIŠO YA 4

Bala ka tsenelelo le tsinkelo **khathune** ye ya ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a tlhathollo ya ditšweletšwa tša go bonwa ka go araba dipotšišo.

[Sunday Sun, 2 Dibatsela 2013]

4.1 Mothadi wa khathune o dirišitše leswao la makalo khathuneng go laetša ... (Kgetha karabo ye e nepagetšego).

- A Lethabo.
- B Boikgantšho.
- C Kgatelelo.
- D Nyefolo. (1)

4.2 Ke thekniki efe yeo e dirišitšwego ke mothadi wa khathune go laetša gore basadi ba ba bontšha go godiša monna wa bona? (1)

4.3 Bontšha phapano ye e tlišwago ke dihlogoina tša mantšu a: Segadikane le mogadikane. (2)

4.4 Laetša ka mo mothadi wa khathune a bontšhitšego go jabetša ka gona ka go diriša tswalano gare ga polelo le maatla. (2)

- 4.5 Tšweletša tswalano gare ga peakanyo (kalo) ya khathune le lentiri leo le kotofaditšwego. (2)
- 4.6 Na o a dumela gore segadikane ke setšo sa Baswana fela? Thekga karabo ya gago ka lebaka. (2)

[10]**POTŠIŠO YA 5**

Bala ka tsenelelo le tsinkelo **setšweletšwa** se sa ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a kwešišo ya dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo ka go araba dipotšišo.

BASETSANA BA GANE NNANG YA BASADI !

Go ba motswadi pele ga nako ke tlhobaboroko ka mo nageng. Barutwana ba bangwe ba basetsana ba ima pele ga nako. Ge morutwana wa go hlagelwa ke kotsi yeo a ka hloka thekgo le tlhohleletšo, bokamoso bja gagwe bo a gakanega. Basetsana ka bobona ka dikolong ba eletšane mabapi le boimana. Ruri ba tloge ba gana ganigani! Basetsana bao ba ilego ba ba batswadi pele ga nako ba swanetše go thekgwa le go hlohleletšwa gore ba tšwetše dithuto tša bona pele. Sa go kweša bohloko ke gore mošemane ge a kwele gore morwalo ke wa gagwe, o timelela bjalo ka phoka ge letšatši le hlaba. Go tloga moo o ya sekolong se sengwe go tšwetša dithuto tša gagwe pele.

Sa go kgahliša matšatšing a bolehono ke gore go ima ga basetsana go fokotšegile gannyane. Dikolong go goeletšwa la go re, 'Eba kgole le tša thobalano.' Kwalakwatšo e goeletšwa dikolong tšatši ka tšatši, gore barutwana ba basetsana e be ba mathomo ba go lwantšha go ima ga baswa!

[Mothopo: Boitlhamelo]

- 5.1 Tsopola leinagokwa lefokong la pele o be o fe lehlalošetšagotee la lona go ya ka fao le dirišitšwego ka gona setšweletšweng se. (2)
- 5.2 Ngwala lentšu le 'ima' ka mokgwa wa tlhompho. (1)
- 5.3 Efa mošomo wa leekiši leo le dirišitšwego setšweletšweng. (1)
- 5.4 Na 'bjalo ka' e šomišitšwe go phethagatša mošomo ofe? (2)
- 5.5 Efa leina la modirišo wo o latelago o be o fe tlhalošo ya wona:
Morwalo ke wa gagwe. (2)
- 5.6 Na o a dumela gore kwalakwatšo ya go re eba kgole le tša thobalano e tla fokotša go ima dikolong? Thekga karabo ya gago ka go fa mohuta wa lehlathi leo le dirišitšwego kwalakwatšong o be o fe le kgato ya lona. (2)

[10]

PALOMOKA YA KAROLO YA C: 30
PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 70